

Gibanje MLADI RAZISKOVALCI KOROŠKE
(Področje: ARHITEKTURA IN GRADBENIŠTVO)

RAZVOJ GRAJSKE ARHITEKTURE: OD SREDNJEGA VEKA DO DANES

Avtorici: Vita Štumpfl in Lena Štumpfl

Mentor: Andrej Glasenčnik

Leto izdaje: 2023/2024

Šola: OŠ Podgorje pri Slovenj Gradcu

Vsebina

1. UVOD.....	6
1.1. NAMEN.....	6
1.2. DELOVNE HIPOTEZE.....	7
1.3. METODA DELA.....	7
2. TEORETIČNI DEL.....	8
2.1. GRAJSKA PRETEKLOST.....	8
2.2. ARHITEKTURNA OBDOBJA.....	9
2.2.1. ROMANSKA ARHITEKTURA.....	9
2.2.2. GOTIKA.....	10
2.2.3. BAROK.....	11
3. RAZISKOVALNI DEL.....	13
3. PRIMERJAVA GRADBENEGA STILA GRADOV.....	14
4.1. CELJSKI GRAD.....	14
4.2. GRAD VODRIŽ (Wiederdriess).....	22
4.3. GRAD OSTROVICA.....	28
5. SKLEPNE UGOTOVITVE.....	32
5.1. PRIMERJAVA GRADOV V ARHITEKTURNI ZGRADBI.....	32
5.2. NALOGA GRADOV.....	33
5.3. PREMOŽNEJŠI LJUDJE SKOZI ČAS.....	33
5.4. OBLIKE GRADOV SKOZI ČAS.....	33
5.5. GRADOVI DANES.....	34
5.6. KJE NAJDEMO GRAJSKE ARHITEKTURNE SIMBOLE.....	35
6. VIRI IN LITERATURA.....	36
Romanska arhitektura in umetnost - kaj je vse okoli, pridobljeno 24.1.2024 s spletne strani.....	36

KAZALO SLIK

Slika 1: <i>Notre-dame v Parizu</i>	10
Slika 2: <i>Obrambni stolp</i>	15
Slika 3: <i>Notranjost obrambnega stolpa</i>	15
Slika 4: <i>Prehod zidu neposredno v grad.</i>	16
Slika 5: <i>Friderikov stolp</i>	17
Slika 6: <i>Stanovanjski stolp.</i>	18
Slika 7: <i>Zrušene stene</i>	18
Slika 8: <i>Grad v 1. polovici 13. stoletja</i>	19
Slika 9: <i>Grad v 1. polovici 15. stoletja</i>	19
Slika 10: <i>Grad v 1. polovici 16. stoletja</i>	19
<i>Slika 11: Kolo</i>	20
Slika 12: <i>Sramotilni steber</i>	20
<i>Slika 13: Prostor, skozi katerega so streljali.</i>	21
Slika 14: <i>Prostor, skozi katerega so streljali</i>	21
Slika 15: <i>Grad na hribu.</i>	22
Slika 16: <i>Obrambni stolp</i>	23
Slika 17: <i>Obrambni zid</i>	23
Slika 18: <i>Debelina zidu</i>	23
<i>Slika 19: Večja okna v palaciju</i>	24
<i>Slika 20: Notranjost gradu</i>	25
Slika 21: <i>Stopnišče</i>	25
<i>Slika 22: Portal, ki je značilen za gotiko</i>	25
Slika 23: <i>Les, ki je viden v stenah</i>	26
Slika 24: <i>Tloris gradu Vodriž</i>	27
Slika 25: <i>Grad Ostrovica s ceste</i>	28
Slika 26: <i>Vrata Praporščakov</i>	29
Slika 27: <i>Vzpenjača</i>	29
<i>Slika 28 in 29: Grajska kapela, Grad Ostrovica</i>	30
<i>Slika 30 in 31: Začetek poti na grad, Skalovje okoli gradu</i>	30

POVZETEK

V raziskovalni nalogi sva raziskovali arhitekturo treh gradov. Grad Ostrovica na Avstrijskem Koroškem, grad Vodriž v Podgorju pri Slovenj Gradcu in Celjski grad v Celju.

Gradovi so večje zgradbe, navadno z obzidjem in imajo pomembne naloge. Zavzemali in nadzorovali so večje območje, zato so bili navadno na strmih pobočjih. Zaradi njihove lege so bili v preteklosti težje dostopni.

Gradovi so bili iz različnih obdobj, zato so se razlikovali po svojem izgledu. V nalogi sva raziskali arhitekturna obdobja, ki so vplivala na njihovo podobo. Ta obdobja so bila: romantika, gotika in barok. Želeli sva raziskati obdobja, da bi lažje razumeli in prepoznali posebnosti gradu, ko sva jih obiskali. Z nalogo sva želeli prikazati razvoj arhitekture gradov ter njihov današnji pomen.

Ključne besede: grad, grajska arhitektura, funkcije gradov.

ABSTRACT

In the research paper, the architecture of three castles was researched. The researched castles are Hochosterwitz Castle (Ostrovica) in Austrian Carinthia, Vodriž Castle in Podgorje pri Slovenj Gradcu and Celje Castle (Celjski grad) in Celje.

Castles are larger buildings, usually with defensive walls, and they had important assignments. They occupied and controlled a larger area; therefore, they were usually located on steep slopes. Because of their location, they were more difficult to access in the past.

The castles were built in different periods, so they differed in their appearance. In the research paper, the architectural periods that influenced their image were investigated. These periods were Romanticism, Gothic and Baroque. We wanted to research the periods in order to better understand and recognise the special features of the castles when we visited them. With the research paper, we wanted to show the development of the castles' architecture and their importance today.

Keywords: castle, castle architecture, functions of castles.

1. UVOD

Za to raziskovalno nalogo sva se odločili, ker so se nama gradovi že od nekdaj zdijo zanimivi in sva želeli spoznati kaj več o njihovi arhitekturni preteklosti. Izbrali sva tri gradove: Celjski grad, grad Vodriž in grad Ostrovica.

V nalogi sva raziskovali tudi arhitekturna obdobja: romantiko, gotiko in barok. Ta obdobja sva izbrali, da sva ugotovili, kako se je gradnja skozi čas spreminjala. Iz vsakega obdobja sva izbrali po en grad. Želeli sva ugotoviti značilnosti posameznih obdobj in iz katerih materialov so takrat gradili.

Glede na najina zanimanja sva si postavili razna vprašanja. Našli in pregledali sva številne literarne in internetne vire. V teku raziskovalne naloge sva vse gradove tudi obiskali.

Gradove so ljudje gradili predvsem kot simbol svoje moči. Imeli so seveda tudi obrambno vlogo in so nudili zaščito ljudem.

Na začetku so gradove gradili ob trgovskih poteh. Ampak ker so bili tam bolj izpostavljeni nevarnosti, so jih večkrat oropali in požgali.

Vsakdanje življenje v gradu se je precej razlikovalo od navadnega življenja. Ljudje so želeli posnemati življenje na dvoru. Njihovo življenje je tako postalo zanimivejše, a vseeno skromno.

1.1. NAMEN

Za to nalogo sva se odločili tudi zaradi tega, ker je naša šola v okviru gradu Vodriž izvedla že številne projekte, zato sva se želeli poglobiti v grad tudi z vidika njegove arhitekture. Za grad Ostrovico sva se odločili, ker naju je zelo pritegnila njegova zunanja lepota. Celjski grad pa se nama zdi splošno pomemben za naš narod.

1.2. DELOVNE HIPOTEZE

- gradovi so bili zgrajeni v različnih zgodovinskih in arhitekturnih obdobjih,
- gradovi so imeli skozi obdobja različno vlogo,
- vsako obdobje v razvoju gradov ima posebne arhitekturne posebnosti in značilnosti,
- grajske stavbe danes služijo različnim funkcijam,
- danes nekatere skupine ljudi svoj položaj in bogastvo izkazujejo na podoben način kot v preteklosti.

1.3. METODA DELA

- Terensko raziskovanje; vsak grad sva obiskali. Zbirali sva fotografsko gradivo ter druge pomembne informacije.
- Pregled knjižne in internetne literature. Najprej sva odšle v knjižnico, kjer sva skrbno pregledali literaturo, ki sva jo kasneje uporabili pri nalogi. Nato sva nekatere podatke poiskali tudi na internetu.

2. TEORETIČNI DEL

V teoretičnem delu sva podrobneje raziskali grajsko preteklost in arhitekturna obdobja.

2.1. GRAJSKA PRETEKLOST

Grad je vrsta utrjene zgradbe v Evropi in na Bližnjem vzhodu. Gre za utrjen stavbni kompleks, ki stoji danes na nekem naravno ali umetno zavarovanem območju. Gradovi v Evropi so se začeli graditi v 9. in 10. stoletju. Gradnji gradov sta še podobni gradnja palač in trdnjav. Čeprav se je skozi zgodovino oblika in funkcija gradov spreminjala, so jim bili vedno stalni obzidje in strelnice. Plemiči so začeli graditi gradove, da so imeli lažji nadzor nad svojim območjem, da so imeli osnovo, iz katere so začeli pohode, in da so jim nudili zaščito.

V 14. in 15. stoletju se je razvilo dovolj močno topništvo, da bi lahko uničili kamnito steno gradu, vendar so gradove gradili tudi še naprej v 16. stoletju. Ker so topovi postajali vedno močnejši, so postali gradovi neudobni in nezaželeni za bivanje. Tako so šli prvi gradovi v zaton.

Na začetku so bili gradovi le iz zemlje in lesa, kasneje pa ju je zamenjal kamen. Tudi stolpe so začeli graditi šele v poznem 12. in zgodnjem 13. stoletju. Stolpi so se razvijali z napredkom orožja. Za dodatno zaščito so začeli graditi obrambne jarke. Grad je imel največ stolpov na vhodu in na obzidju.

Območje znotraj gradu je bilo deljeno s številnimi zgradbami za boljšo obrambo. Glavna stavba je bil palacij (stanovanjski objekt), vedno je bil v notranjem gradu in je lahko prevzemal dvojno vlogo: bergfrida (visok in vitek stolp z nekaj oboki in malo okni) in vlogo bivalnega stolpa.

Na dvoriščno stran so navadno gledala okružena okna. Na spodnji etaži pa so bile kleti, shrambe, kuhinje in hlevi. V prvem nadstropju so bile navadno dvorane in jedilnica za gospodo in služinčad. V drugem nadstropju ali pa lahko tudi v drugi stavbi pa so bili bivalni prostori (Burgen und Schlösser, 2024).

2.2. ARHITEKTURNA OBDOBJA

2.2.1. ROMANSKA ARHITEKTURA

Romanska arhitektura je arhitekturni slog srednjeveške Evrope, za katerega so značilni polkrožni loki, debeli zidovi in ozka okna. Ime romanika izvira iz rimskega načina gradnje – ROMANUM, umetnost, ki naj bi nadaljevala značilnosti Rima. Največje spremembe so bile na novih gradbenih tehnikah. Obdobje je trajalo od 11. do 13. stoletja. To je bil prvi panevropski arhitekturni slog od rimske arhitekture. Primer takšnega gradu na Slovenskem je Celjski grad. Središča romanske umetnosti so bila v Franciji, Italiji in Nemčiji. Širila se je vzdolž romarskih in trgovskih poti. V tem obdobju je bilo zgrajenih veliko gradov, a še več je bilo zgrajenih cerkva. Stavbe vseh vrst so bile zgrajene v romanskem slogu, z dokazi o preprostih domačih zgradbah, elegantnih mestnih hišah, velikih palačah, poslovnih prostorih, civilnih stavbah, gradovih, mestnih obzidjih, mostovih, vaških cerkvah, samostanskih cerkvah in samostanih in velikih stolnicah. Največ gradov in ostalih zgradb, ki upodabljajo romansko arhitekturo, je v Italiji. Obstaja veliko gradov iz tega obdobja, vendar jih je bilo veliko uničenih. Splošni vtis, ki ga daje romanska arhitektura, tako v cerkvenih kot v posvetnih stavbah, je masivnost in moč. Za razliko od prejšnje rimske in poznejše gotske arhitekture, v kateri so nosilni konstrukcijski členi stebri, pilastri in loki, je romanska arhitektura odvisna od zidov in delov, imenovanih slopi (navpična podpora pravokotnega ali mnogokotnega prereza; lahko je členjen, prostostoječ ali izstopajoč iz stene).

Material za gradnjo ni bil povsod enak. Na Nizozemskem, v Italiji, na Poljskem in v večjem delu Nemčije so uporabljali opeko. Na drugih območjih so uporabljali apnenec, granit in kremen.

Stene romanskih stavb so pogosto debele, z malo in sorazmerno majhnimi odprtinami. Pogosto so dvojne lupine, napolnjene z ruševinami.

Loki, ki so jih uporabljali, so bili skoraj vedno polkrožni, za odprtine kot so vrata, okna, za oboke in za arkade. Arkade so vrste lokov, ki so podprte s slopi ali stebri (Romanska arhitektura in umetnost – kaj je vse okoli, 2024).

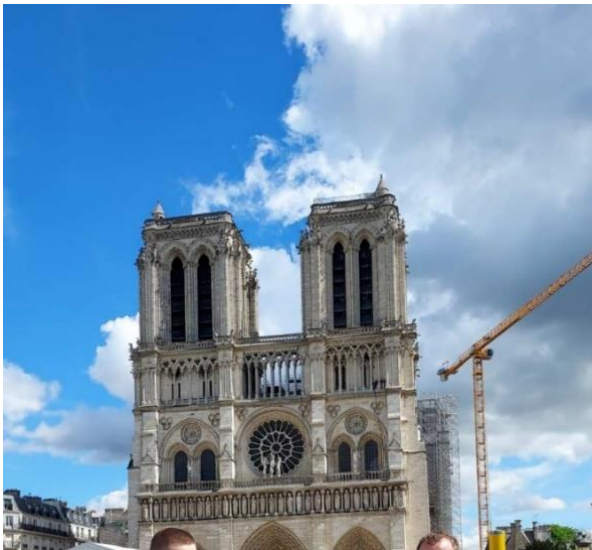
2.2.2. GOTIKA

Gotska arhitektura/umetnost se je razvila v severni Franciji. Razvila se je iz romanske arhitekture. Nato se je razširila po celotni zahodni Evropi in v velikem delu vzhodne in srednje Evrope. Primarni mediji v tem obdobju so bili kiparstvo, tabelno slikarstvo, freske; nekaj je bilo tudi slikarstva.

Simbol gotske arhitekture so stolnice, katere je omogočila skeletna zidava. Gotska arhitektura se je nekoliko tudi razlikovala med državami (Gotska arhitektura, 2024).

Francoska gotska arhitektura: njene glavne značilnosti so bile iskanje višine; njihove nove tehnike gradnje so pripomogle h gradnji večjih oken.

Slika 1: Notre-dame v Parizu

Notre-dame v Parizu velja za eno izmed najlepših zgradb, zgrajenih po gotski arhitekturi. V njej so prvič uporabili oporne loke. Pritisk obokov je potisnil navzven in so izginile empore (stena je postala tronadstropna) in so lahko delali tanjše stene.

(Notre dame de Paris, 2024.)

Avtor: Lena Štumpf

Portal ali vhod je bil po dolgi krščanski tradiciji obrnjen proti zahodu. Bazilika svetega Dionizija je imela kar tri portale, ki so bili okrašeni s kipi apostolov ali svetnikov. Ta trojni portal so na koncu sprejele tudi ostale večje stolnice.

Velika vitraža in rožna okna so bila še ena značilnost gotske arhitekture. Okna so bila zgrajena iz toniranega stekla. Bila so poslikana z grizaj poslikavo, na mestu so jih držali kosi svinca.

Angleška gotska arhitektura: podobna je francoski, saj izvira od tam. Vendar se je slog preoblikoval skladno z domačo romansko/normansko tradicijo. Za angleško gotiko je značilna razpotegnjenost v smeri vzhod-zahod. Najpomembnejši in najznačilnejši razvoj zgodnje angleške gotike je koničast/suličast lok. Bili so uporabljeni povsod, ne samo pri ladjah ampak

tudi pri vratih in oknih. Namesto velikih, masivnih stebrov so ti pogosto sestavljeni iz grozdov vitkih, posameznih stebrov (pogosto iz temnega, poliranega purbeškega marmorja), ki obdaja osrednji steber ali slop, na katerega sta vezana s krožno gredjo oblikovana obroča (Gotska arhitektura, 2024).

2.2.3. BAROK

Izraz izhaja iz portugalske besede barroco, s katero so označevali bisere nepravilne oblike. Baročna arhitektura je izrazito dekorativen in teatralen slog, ki se je v Italiji pojavil v začetku 17. stoletja in se postopoma razširil po Evropi. Zanj je bilo značilno spodbujanje kolektivnega čustvovanja in krotitev vernikov z omamljanjem njihovih čutov. Baročni arhitekti so vzeli osnovne elemente renesančne arhitekture, vključno s kupolami in kolonadami, ter jih naredili višje, mogočnejše, bolj okrašene in bolj dramatične. Notranji učinki so bili pogosto doseženi z uporabo iluzionističnega stropnega slikarstva ali trompe l'oeil slik v kombinaciji s kiparskim okrasom. Oko je povlečeno navzgor, kar daje iluzijo, da človek gleda v nebesa. Za dramatičen učinek je bila uporabljena tudi svetloba, tekla je navzdol iz kupol in se odražala v obilju pozlate. Zviti zidovi so dajali iluzijo gibanja navzgor. V baročnih palačah so velika stopnišča postala osrednji element. Baročna arhitektura je pogosto uporabljala vizualne in teatralne učinke, zasnovane za presenečenje in začudenje gledalca:

1. Kupole so bile skupna lastnost. Njihova notranjost je bila pogosto poslikana kot nebo, napolnjeno z angeli in kipi, s sončnimi žarki, kar kaže na slavo ali vizijo neba. Hruškaste oblike so se včasih uporabljale v bavarskem, češkem, poljskem in ukrajinskem baroku
2. Poslikave v trompe l'oeilu angelov in svetnikov v kupoli in na stropu v kombinaciji s štukaturnimi okvirji ali okrasom, ki dajejo iluzijo treh dimenzij in gledanja skozi strop v nebesa.
3. Velika stopnišča so pogosto zasedala osrednje mesto in so bila uporabljena za dramatičen učinek, navijajoča navzgor, s spreminjanjem pogledov z različnih stopenj, ki služi kot prostor za slovesnosti.
4. Kartuše v zapletenih oblikah in izrisani okvirji razbijejo površine in dodajo tridimenzionalne učinke stenam.
5. Ogledala, ki dajejo vtis globine in večjega prostora, zlasti v kombinaciji z okni, kot v dvorani ogledal v Versajski palači.

6. Nepopolni arhitekturni elementi, na primer fronte z manjkajočimi odseki, zaradi česar se odseki spojijo in dezorientirajo oko.
7. Chiaroscúro, uporaba močnih kontrastov teme in svetlobe za dramatičen učinek.
8. Nadzemna skulptura, figura na stropu ali tik pod njim, iz lesa, mavca, marmorja ali umetnega zaključka, kar daje vtis lebdenja v zraku.
9. Zviti stebri, ki so dajali iluzijo gibanja.
10. Eliptični ali ovalni prostori, ki odpravljajo prave kote.

(Wikipedia, 2024.)

3.RAZISKOVALNI DEL

Za raziskovalno nalogo sva se odločili, ker so se nama zdeli gradovi že od nekdaj zelo zanimivi. Raziskovali sva njihovo preteklo arhitekturo. Za nalogo sva izbrali tri gradove. Grad Ostrovica, ki je na Avstrijskem Koroškem, Celjski grad in grad Vodriž. Gradovi so od naju oddaljeni največ eno uro vožnje.

Pri nalogi sva si zadali sledeče hipoteze:

- gradovi so bili zgrajeni v različnih zgodovinskih in arhitekturnih obdobjih;
- gradovi so imeli skozi obdobja različno vlogo;
- vsako obdobje v razvoju gradov ima posebne arhitekturne posebnosti in značilnosti,
- grajske stavbe danes služijo različnim funkcijam;
- danes nekatere skupine ljudi svoj položaj in bogastvo izkazujejo na podoben način kot v preteklosti.

Pri nalogi sva uporabili internetne in literarne vire, ki sva jih našli v knjižnici in na spletu. Nato sva odšli na teren, kjer sva opazovali zunanost in notranost gradov.

3. PRIMERJAVA GRADBENEGA STILA GRADOV

V raziskovalno nalogo sva zajeli grad Vodriž, ki je v bližini našega kraja. Raziskovanje o njem je bilo za naju najbolj zanimivo. Celjski grad, kateri se nama je zdel zanimiv zlasti zaradi vzpona Celjskih grofov. In grad Ostrovico, ki je največji grad na Avstrijskem Koroškem.

4.1. CELJSKI GRAD

Prvotno grajsko poslopje (romanski kastelni grad) so v prvi polovici 13. stoletja postavili grofje Vovbrški s Koroške. Drugače prvi zapisi o gradu segajo med letoma 1125 in 1137. Verjetno ga je zgradil mejni grof Gunter.

Celjski grad je zgrajen po romanski arhitekturi. Leži na Grajskem hribu, ki je visok 407 m v naselju Zagrad nad Celjem.

Ljudi spominja na vzpon in zaton mogočne fevdalne rodbine knezov Celjskih. Bil je zgrajen okoli leta 1130. Zgradil ga je mejni grof Guenther Hohenwart-Pozzuol iz rodbine Vovbrških grofov. Leta 1750 ga je grof Anton Gaisruck začel rušiti, ker je že prej razpadal. Gradivo, ki je ostalo od gradu, je uporabil za gradnjo zidov dvorca Novo Celje. Grad je v 19. stoletju postal deželna last in ga niso več rušili.

Do gradu lahko pridemo sedaj iz več strani. Najbolj znana je pot, ki se mu v blagih strminah približa z vzhoda. Ta pot je asfaltirana. Tik preden prideš do gradu, se cesta še enkrat vzpne in prideš do parkirišča, kjer je včasih bil grajski jarek (Stopar, 1992).

Vhod v grajski kompleks je v jugovzhodnem delu, kjer je bil nekdam vhodni stolpič, pozidan med dvojnimi obzidjem. Ostalo je le še desno obzidje in polkrožna obokana vrata v pritličju, ki so v vrhnjem delu rekonstruirana. Ko stopimo v grad, se najdemo v majhne tesnem prostoru, nad katerim se je vzdigoval obrambni stolp, ki je branil vhod v grad.

Slika 2: Obrambni stolp

Ta slika je nastala s Frederikovega stolp. Tukaj se lepo vidi, kako je bil Frederikov stolp visok. Vidno je tudi, kako ima obrambni stolp pogled na tri smeri neba.

Avtor: Vita Štumpfl

Slika 3: Notranjost obrambnega stolpa

Obrambni stolp je ena od obrambnih oblik poleg obzidij. Z njega so imeli pogled nad celotno deželo in so jo tako nadzorovali.

Avtor: Vita Štumpfl

Branilci so imeli dostop do lesenih obrambnih hodnikov v vzhodnem in južnem medzidju, ki jih danes ne moremo več videti.

Slika 4: Prehod zidu neposredno v grad.

Pot se nadaljuje vzdolž južnega notranjega zidu, do nekdanje zapore – stolpa v prečnem zidu, ki je presekal predgradje na polovico; v spodnjem delu se stolp neposredno prisloni k obzidju, ki gre poševno navzgor proti Friderikovemu stolpu, obrambnemu delu predgradja. Postavili so ga na naravni vzpetini.

Avtor: Vita Štumpf

FREDERIKOV STOLP ima kvadratičen tloris. Njegove stranice so različno dolge. Visok je 23 m, ima 3 m debele zidove in je imel 4 nadstropja. Danes vanj vstopimo skozi pritlični vhod, kjer lahko vidimo železobetonske stopnice.

V nižjih nadstropjih gradu so imeli skladišča za orožje, mučilne naprave in drugo opremo; zgornje nadstropje pa je bilo namenjeno prebivanju. To lahko razberemo iz ohranjenih lin, ki so komaj prepuščale svetlobo. V vrhnjem nadstropju se razširijo v okenske odprtine s še vedno ohranjenimi klopami v ostenju. Na vrhu stolpa je velika ploščat, na katero so postavljali topove.

Stolp je na vzhodni in zahodni strani obdajalo posebno obzidje, ki se je na južnem koncu spojilo z notranjim obzidjem, in je razdelilo predgradje na vzhodni in zahodni del.

Slika 5: Friderikov stolp

Zahodna polovica predgradja je imela bolj pomembna poslopja. Levo in desno so naslonjeni na obzidje ostanki nekdanjih gospodarskih stavb, hlevov, zunanji grajski vodnjak in stanovanja za grajsko posadko in služinčad. Malo naprej se spustimo v obzidani notranji grajski jarek, ki ga je nekdanj premoščal lesen, na zid slop oprt most. Nato se po novejših stopnicah povzpne iz jarka v grajsko jedro, kjer je tretja zapora – nekdanji vhodni stolp pred notranjim gradom, od katerega sta ohranjeni le obe stranski steni.

Avtor: Vita Štumpf

Ne vzhodni polovici pa so bila manj pomembna poslopja. Večji del so bila lesena gospodarska poslopja. Naprej se dviguje trinadstropna stena starega stanovanjskega stolpa. Ta del gradu je pozidan na najvišjem vrhu skalnega hriba. Če se povzpneš na notranje grajsko dvorišče, lahko opaziš, da je za celo etažo višje od pohodne površine medzidja. To je pravokoten, odprt prostor znotraj gradu.

V zidu stanovanjskega stolpa lahko vidimo tudi druge arhitekturne starine, del gotskega okna z obstensko klopjo, niše, nastavke obokov v pritličju ...

Slika 6: Stanovanjski stolp

Avtor: Vita Štumpf

Slika 7: Zrušene stene

Na sliki so zrušene stene stanovanjskega stolpa. Na sliki je vidno, da je imel zelo debele stene iz kamna.

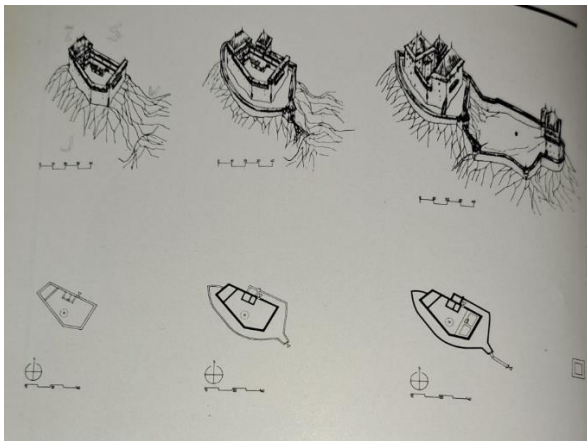
Avtor: Vita Štumpf

Ob raziskavah so v grajskem jedru našli obilo drobnega arheološkega materiala, predvsem keramike, od srednjeveške lončevine do renesančnih pečnic.

V svoji prvotni obliki, ko je bil grad še v posesti vovbrških grofov, je imel obliko kastela, ki ga je sestavljal stanovanjski stolp z obzidanim dvoriščem. V naslednji fazi so izžidali dvorišče in za nadstropje povišali stanovanjski stolp. Nato pa so upoštevajoč razpoložljivi prostor vzdolž grajskega grebena nenehno širili zasnovo, ki so ji vedno dodajali nove utrdbene sestavine in s tem ustvarjali dodatne zapore.

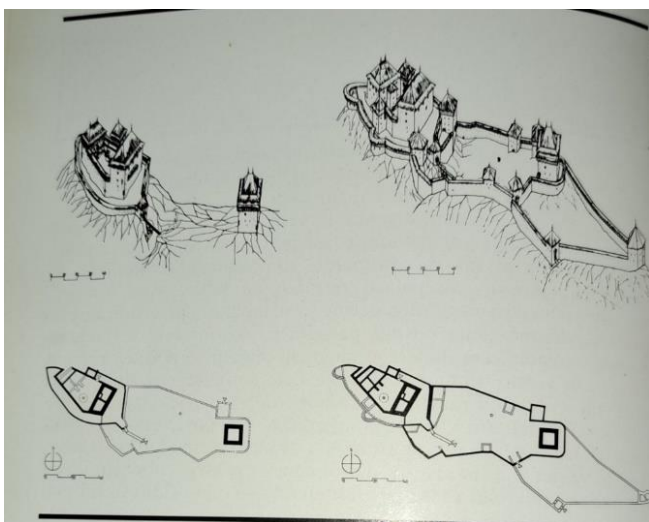
Ta razvoj je nepretrgano trajal od 1. polovice 13. do poznega 16. stoletja.

Slika 8: Grad v 1. polovici 13. stoletja

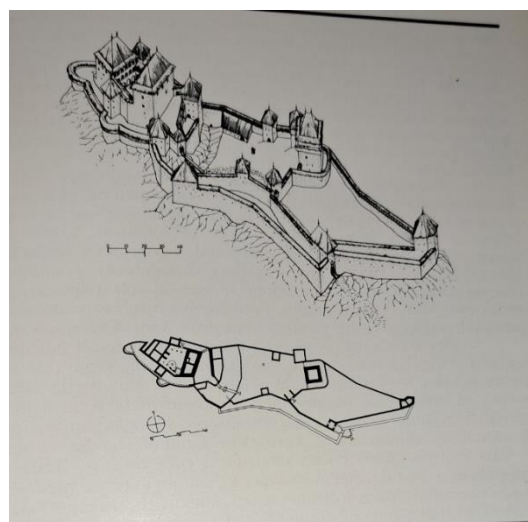
Avtor: Lena Štumpfl

Slika 9: Grad konec 15. stoletja

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 10: Grad v 16. stoletju

Avtor: Lena Štumpfl

To so shematične rekonstrukcije Celjskega gradu od 1. polovice 13. stoletja do 16. stoletja.

Narisal jih je arhitekt Dušan Kramberger.

Mučilne naprave, ki jih hrani muzej:

Slika 11: Kolo

Hudodelcu so lahko živemu polomili in strli vse ude. Telo so vpletli v kolo in ga prepustili krokarjem.

Avtor: Vita Štumpfl

Slika 12: Sramotilni steber

Ljudje so bili izpostavljeni javnemu posmehu.

Avtor: Vita Štumpfl

Slika 13, 14: Prostor, skozi katerega so streljali

Avtor: Vita Štumpfl
(Jankovič, 1997.)

Avtor: Vita Štumpfl

4.2. GRAD VODRIŽ (Wiederdriess)

Grad je bil zgrajen v začetku 14. stoletja in sodi med gotske gradove. V prvih pisnih virih je bil omenjen leta 1338. Grad naj bi hitro menjal lastnike in je na koncu leta 1766 tudi pogorel. Vendar so zaradi težje dostopne lege ruševine ohranjene do danes.

Grad Vodriž leži na strmih hribu Friderjevega vrha, južno od Podgorja pri Slovenj Gradcu.

Slika 15: Grad na hribu

Grad Vodriž leži na strmih hribu Friderjevega vrha, južno od Podgorja pri Slovenj Gradcu.

Avtor: Vita Štumpf

V začetku 14. stoletja so ga pozidali vitezi Hebenstreiti iz Slovenj Gradca. Z njega so nadzorovali pot po Mislinjski dolini.

Grad je iz treh strani varovala huda strmina, prek globokega obrambnega jarka je vanj vodil dvizni most. Zaradi njegove dobre strateške lege so sovražniki težko prišli do njega.

Njegova prvotna zasnova je obsegala obrambni zid ter stolp na najvišji točki grebena.

Slika 16: Obrambni stolp

Avtor: Lena Štumpfl

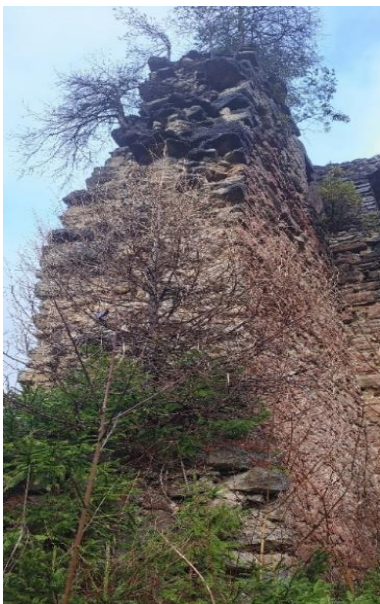
Slika 17: Obrambni zid

Avtor: Lena Štumpfl

Nato so zgradili še ostala poslopja in jih povezali z debelim in močnim zidom.

Slika 18: Debelina zidu

Grad ima tudi nekaj značilnosti renesančne dobe. Obdali so ga namreč z obzidjem in stolpi, kar je značilno za renesanso. Danes tega ne moremo več videti, ker je porušen.

Vodriž ima dvonadstropen palacij, kateremu sta se prislanjala dva visoka četrkotna stolpa. Jedro je bilo opasano z obzidjem, ki je bilo na vogalih okrepljeno z okroglimi obrambnimi stolpi. V razvalinah lahko razvidimo zgodnjegotska palacija pravokotnega tlorisa, del četrkotnega obrambnega stolpa in del nekdanje grajske kapele.

Slika 19: Večja okna v palaciju

Na sliki lahko vidimo, kako so bila razdeljena nadstropja.

V njem lahko vidimo veliko gotških stavbnih členov, kot so ozke svetlobne line v pritličju in večja okna v nadstropjih ter vhodni portali z bogato oblikovanimi ostenji iz raznega kamenja.

Pozidan je bil iz klesanega kamenja. Vogali so pa bili iz kamnološkega obdelanega rezanega kamenja.

Avtor: Lena Štumpf

Grad je bil opuščen konec 18. stoletja in je bil prepuščen ujmam, vetru in dežju. Na srečo se grad ni tako uničil in lahko še zmeraj vidimo v njem umetnost gotških arhitektov. Zaradi njegove oddaljenosti ni postal kamnolom in ga lahko še vedno gremo pogledat.

Slika 20: Notranjost gradu

V grad sedaj lahko vstopimo prek nekdanjega, zdaj povsem zadelanega grajskega jarka. Vhoda praktično ni več, le iz temeljev levo in desno od njega razberemo, da je bil vhod nekdanj zavarovan. Na severu je bila stražarnica, levo pa morda pomožne stavbe za grajsko služničad. Če greš skozi predgradje navkeber, prideš do velikega kvadratnega notranjega vhodnega stolpa, od katerega je delno ohranjena severovzhodna stena. Grad je imel tesno notranje dvorišče. Na skalni kopi se pne v nebo dvonadstropni stanovanjski stolp – palas z dvometriskimi stenami, desno so napol zasuti sledovi južnega obrambnega obzidja. Najznamenitejši del gradu je stanovanjski stolp. Vanj pridemo po nekdanjem, zdaj razvaljenem stopnišču.

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 21: Stopnišče

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 22: Portal, ki je značilen za gotiko

Avtor: Lena Štumpfl

V stolp drži gotsko izoblikovan portal, ki v nasprotju z vhodi v romanskih stavbah ni več urejen visoko v nadstropju, temveč že na novi, gotski način pri tleh.

Pravokotna talna zasnova je s stenami pregrajena tako, da je imela celotna stavba v vsaki etaži po tri prostore – nekoliko ožjega srednjega in dva širša, stranska. Prostori so bili vertikalno

povezani s stopniščem, ki je bilo urejeno v ostenju osrednjega prostora, imeli pa so tudi normalno horizontalno povezavo skozi delno še ohranjene portale (Stopar, 1986).

Slika 23: Les, ki je viden v stenah

Vsi stolpi so bili leseni, o čemer pričajo ohranjene tramovnice v stenah.

Avtor: Vita Štumpf

Pritličje so uporabljali kot klet, o čemer pričajo ozke stavbne line, v obeh nadstropjih pa so bile gospotske stavbe. V drugem nadstropju je v vzhodnem prostoru verjetno bila tudi prvotna gotška grajska kapela, na kar kaže veliko okno v ostenju, ki je v nasprotju z vsemi drugimi okenskimi odprtiniami šilastololočno oblikovano. V zahodnem prostoru je bil v nadstropju v debelni stene urejen ajželj, suho stranišče, ki se je na drugi strani opiral na kamnite konzole. Zahodna stena stolpa je podrta; tu se je k visoki hiši naslanjal v listini iz 1338 omenjeni stolp, katerega približno obliko in lego poznamo le iz Vischerjevega barkroreza iz okoli 1681.

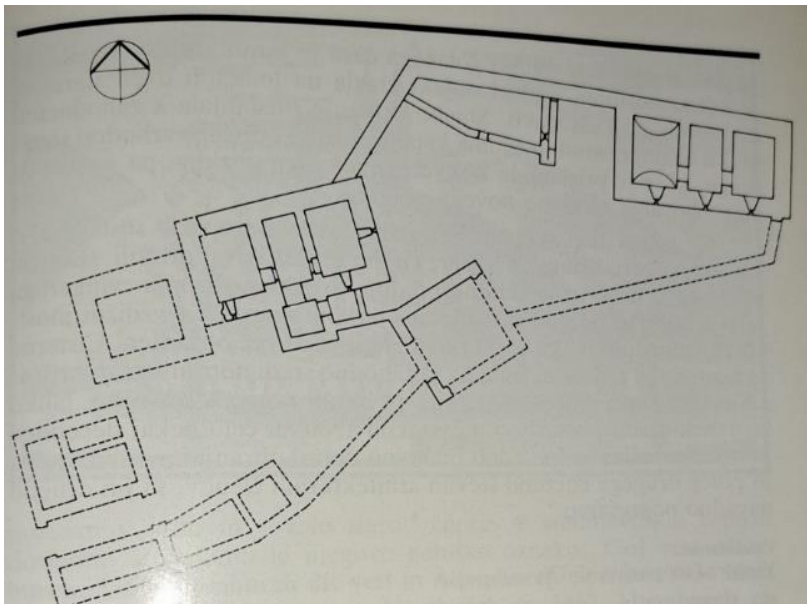
Skoraj povsem enako kot stanovanjski stolp je bila zasnovana hiša na vzhodnem koncu. Tudi tu je bil podolgovat, po tri prostore razdeljen tloris z dvometriskimi stenami in poleg kletnega pritličja še dve nadstropji. Tu je v pritličju še ohranjen klesan gotški vhodni portal s posnetimi robovi in z odprtiniami, v katera so bila pritrjena kolesca za verige nekdanjega vzdignega mostu, le da so v tej hiši okenske odprtine v renesančni dobi doživele razne prezidave, tako da prvotne

ozke gotske line srečamo le še v kleti. Ta stavba se zdi neprimerno nižja od stanovanjskega stolpa, čeprav v resnici sploh ni. Ta vtis povzroča njena lega na nizkem, zravnem terenu, medtem ko je stanovanjski stolp prizidan na visoki kopi in je zato nekoč, skupaj s porušnim stolpom, učinkoval kot nesporna dominantna grajska kompleksa.

Novejšo grajsko kapelo so prizidali v 15. stoletju. Prvotna kapela v stanovanjskem stolpu je morda dotlej postala premajhna ali pa so potrebovali prostor za druge namene, in tako so na dvorišču, ki še ni bilo do konca izzidano, postavili novo. Kapela je bila precej bogata. Imela je rebrast obok, na vzhodni strani pa veliko šilastoločno okno.

Vodriž je zanimiv primer potegnjenega gotskega gradu. Sprva je obsegal samo stanovanjski stolp vrh strmega hriba, pozidan še povsem v tradiciji romanskih visokih hiš. Tako je tudi izjemen primerek gradu, pozidanega sprva še v čisto romanski tradiciji, ki je zelo zgodaj dobil obliko klasične gotske zasnove (Stopar, 1993).

Slika 24: Tloris gradu Vodriž

Avtor: Posnel in izrisal ga je Ivo Gričar.

4.3. GRAD OSTROVICA

Najstarejši ohranjen pisni dokument, ki omenja Ostrovico, je listine Ludvika Nemškega iz leta 860, a prvič ga začnejo omenjati kot grad leta 1200.

Spada med najslikovitije gradove v Avstriji. Nahaja se v bližini naselja Sankt Georgen am Längsee pri Šentvidu ob Glini na Avstrijskem Koroškem. Stoji na 160 m visoki vzpetini. V jasnem vremenu lahko grad vidiš že z razdalje 30 km ali več. Značilnost tega gradu je 14 obrambnih vrat s petimi dvižnimi mostovi nad večjimi jamami, ki so služili zaščiti pred turškimi vpadi. Prva in druga vrata lahko vidimo že pri vhodu.

Slika 25: Grad Ostrovica s ceste

Avtor: Lena Štumpf

Slika 26: Vrata Praporščakov

Prva in druga vrata lahko vidimo že pri vhodu.

Arhitektura, ki so je uporabljali v 16. stoletju, je bila dovolj dobra, da sovražniki niso mogli zasesti gradu. V takšni podobi je še danes.

Zaradi dobre strateške lege gradu so lahko imeli nadzor nad celotno dolino in tudi na različne gore.

Na grad se lahko pripelješ z vzpenjačo ali pa prehodiš 620 m dolgo pot in greš skozi 14 obrambnih vrat.

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 27: Vzpenjača

Do gradu lahko sedaj pridemo z vzpenjačo. Preden je na vzpetini stal grad, je bila gor utrdba, ki jo je salzburški nadškof Gebhard v zahvalo poklonil spanheiskim grofom.

Prvotno je poslopje obsegalo današnje notranje dvorišče z bivalnimi prostori in kapelo, štirioglatim stolpom in obrambnimi vrati, ki so postala četrta po vrsti in so jih preimenovali v Angelska vrata.

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 28: Grajska kapela

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 29: Grad Ostrovica

Avtor: Lena Štumpfl

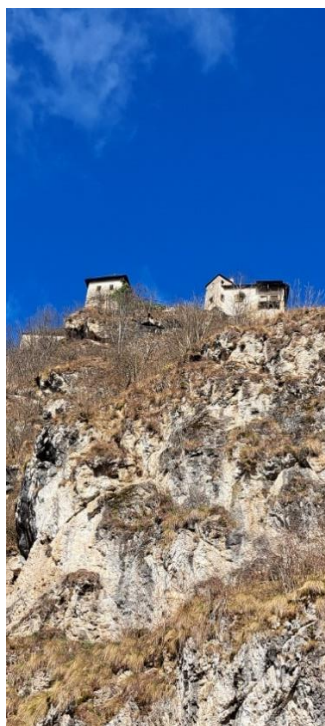
Na grad sta vodili dve poti – poleg poti skozi obrambna vrata je bila še nevarna, izpostavljena pot, ki so jo imenovali pot norcev.

Slika 30: Začetek poti na grad

Avtor: Lena Štumpfl

Slika 31: Skalovje okoli gradu

Avtor: Lena Štumpfl

Grad je iz vseh smeri obdan s takšnim skalovjem, kot je lahko razbrano iz zgornje slike. Grad je med Turškimi upadi služil kot zatočišče okoliškim ljudem. Največja atrakcija gradu Ostrovica so obrambna vrata. Ker jih je imel 14, je bilo grad zelo težko osvojiti. Napadalci so morali priti mimo vseh vrat, medtem ko so jih napadali iz vseh strani. Vsaka vrata so nosila tudi svoje ime. Prva vrata se imenujejo vrata praporščakov, sledijo jim stražarska vrata, ladijska vrata, angelska vrata, levja vrata, moška vrata, Khevenhüllerjeva vrata, pokrajinska vrata, Reiserjeva vrata, orožna vrata, zidna vrata, mostna vrata, cerkvena vrata in Kulmerjeva vrata.

Georg Khevenhueller je ukazal, da noben od njegovih naslednikov iz družine ne sme nikoli izgubiti/prodati gradu. To se njegovi potomci še vedno držijo, a nekoliko drugače, kot si je on zamislil. Grad je postal zelo priljubljen za turiste in tudi eden od simbolov Avstrije.

V gradu je danes muzej in restavracija. Muzejska zbirka zbira izkopanine preteklih tisočletij. Grad je imel to srečo, da ni bil nikoli požgan ali oropan. Zato ima zbirko različnih orožij iz srednjega veka. Ima veliko oklepov, helebard in mušket, ki polnijo prostore muzeja. Poleg tega ima še uniforme, knjige, dokumente, predmete za osebno rabo ... Kot zanimivost muzej hrani obleko Elizabete (Sisi) (Časnik, 28. 2. 2024; Wikipedia, 28.2.2024).

5. SKLEPNE UGOTOVITVE

Pri pisanju raziskovalne naloge sva si zastavili sledeča raziskovalna vprašanja, na katere sva dobili odgovore:

- kdaj so bili gradovi zgrajeni,
- kakšne so bile vloge gradov,
- kaj so značilnosti arhitekturnih obdobj,
- kaj sedaj gradovi predstavljajo,
- kako so premožnejši ljudje izkazovali svoje premoženje in kako ga izkazujejo danes?

5.1. PRIMERJAVA GRADOV V ARHITEKTURNI ZGRADBI

Ugotovili sva, da so Ostrovico začeli omenjati že zelo zgodaj v letu 860, a kot grad šele leta 1200. V obdobju baroka so ga v 16. stoletju spremenili v podobo, ki jo ohranja še danes. Govori se tudi, da naj bi Disneyev grad dobil navdih ravno pri Ostrovici. Ko sva ga obiskali, je bil žal zaprt, ker je dovoljen vhod za obiskovalce le od aprila do oktobra. Tako sva lahko njegovo lepoto občudovali le od zunaj. Pri raziskovanju Celjskega gradu, sva ugotovili, da se je njegova oblika zelo spreminjala zaradi različnih lastnikov. Pri obisku gradu sva lahko iz obrambnega stolpa razbrali, da so sovražniki težko prišli do njega, saj ima pogled na vse strani. Grad Vodriž pa je najmlajši od vseh gradov, saj je bil zgrajen v 14. stoletju. Bil nama je tudi najbolj zanimiv za raziskovanje, ker sva lahko hodili po njegovih ruševinah.

Najlepše ohranjena sta grad Ostrovica in Celjski grad. Oba sta sedaj spremenjena v muzej, v katerih hranijo še ostanke in razne listine iz tistega časa, ko sta imela še pomembno vlogo. Grad Vodriž pa je najslabše ohranjen, ker ga po požaru nikoli več niso obnovili, saj se je tudi on izgubil svojo vlogo, ker nihče ni več tam prebival. Ampak ker je tako oddaljen, ga ljudje niso uporabljali za pridobivanje surovin in se ni spremenil v kamnolom. Gradovi so sedaj spremenjeni v razne različne ustanove, kot so restavracije, hoteli in muzeji. To je odličen način, da jih ohranimo in jih hkrati naredimo bolj dostopne javnosti. Od nekaterih so ostale le ruševine, kot na primer pri gradu Vodriž. Če naša šola ne bi naredila številnih projektov na temo tega gradu, veliko ljudi ne bi vedelo zanj. Morda grad Vodriž ni najlepši, ampak se nama je zdel najbolj zanimiv za raziskovanje, saj sva se lahko sami podali vanj in raziskali vse kotičke, ki jih ima. Zanimiv nama

je tudi zato, ker iz njegovih ruševin sedaj rastejo razna drevesa. To se iz zunanosti ne da videti, saj zagledaš drevesa šele, ko stopiš vanj.

5.2. NALOGA GRADOV

Med raziskovanjem sva tudi ugotovili, da je grad pomenil osrednjost tiste dežele in je imel najpomembnejšo vlogo. Na gradu je bila vojska, ki je branila deželo, ječa, v katere so zapirali nasprotnike vladarja, razne obrti, kot je železarstvo, na njem so sprejemali tudi odločitve in še marsikaj.

5.3. PREMOŽNEJŠI LJUDJE SKOZI ČAS

Ker so v tistem obdobju imeli moč le premožnejši ljudje, so imeli tudi oni v lasti gradove. Sedaj si niti premožnejši ljudje na gradijo več gradov. Stroški za takšno gradnjo so namreč preveliki in tudi sama gradnja ima velik vpliv na okolje. Zaradi gradnje na višjih območjih so morali posekati velik del gozdov. Na teh območjih so gradili, ker so želeli gledati druge ljudi navzdol. Z gledanjem drugih ljudi navzdol so imeli občutek moči. Počutili so se tudi vrednejše. Premožnejši ljudje si danes tudi kupujejo stanovanja v blokih, v višjih nadstropjih, ker si tudi oni želijo gledati ljudi navzdol, zato so tudi stanovanja v višjih nadstropjih dražja.

Ljudje z več denarja so svoje premoženje izkazovali z bogatimi palačami. To je bil na primer Ludvik XIV., ki je zgradil Versajsko palačo v Parizu. Svoje premoženje je izkazoval tudi z višino sten. To sva videli, ko sva obiskali Versajsko palačo. Versajska palača je bila zgrajena v obdobju baroka. Ker je bila v tem obdobju pomembna okrasitev, je tudi ta palača zelo poslikana z različnimi freskami.

Danes lahko opazimo, da se elementi in vplivi grajske arhitekture kažejo na različne načine. Gradnja gradov je prenehala biti prevladujoča praksa, saj so se družbene in politične strukture spremenile ter se je razvila potreba po drugačnih vrstah stavb. Namesto gradov so se v mestih in podeželskih območjih začele razvijati druge vrste stavb, kot so palače, dvorci, vikendi in moderne rezidence.

5.4. OBLIKE GRADOV SKOZI ČAS

Prvotna funkcija gradov je bila zaščita ljudi, zato so jih gradili v obliki trdnjav, imeli so močne zidove, stolpe in obzidja. Ampak se je funkcija gradov seveda spreminjala in posledično tudi njihova oblika. To sva videli pri tlorisu Celjskega gradu. Grad je bil na začetku manjši in je

zavzemal manjše območje, vendar se je skozi stoletja spreminjal, da bi njegovi lastniki z njim izkazovali svojo moč in bogastvo. Zato je bil grad v koncu 16. stoletja tako velik in mogočen.

5.5. GRADOVI DANES

Gradovi so postali tudi priljubljena destinacija za turiste, zato jih je mnogo spremenjenih v muzeje, da si lahko ljudje ogledajo njihovo veličino in ugotovijo, kaj o njegovi preteklosti in kako se mu je spreminjala oblika. Mnoge stavbe, ki so bile nekoč gradovi, so bile preurejene ali prenovljene v različne namene, kot so muzeji, hotelski kompleksi, konferenčni centri, univerzitetni kampusi ali zasebne rezidence. V nekaterih primerih so ostanki starih gradov zgolj kulturni spomeniki, ki pričajo obogati zgodovini in dediščini. Danes grad Ostrovica in celjski grad predstavljata muzeja, medtem ko grad Vodriž predstavlja učno pot. Po Vodrižu se imenuje tudi kraj v bližini Vodriž

Gradovi so bili večkrat tudi napadeni in s tem oškodovani. Gradove so seveda tudi obnavljali. Ob obisku in raziskovanju gradu Vodriž pa sva ugotovili, da ga po požaru v 18. stoletju nikoli niso obnovili, zato je tudi najslabše ohranjen grad. Grad Ostrovico in Celjski grad so redno obnavljali, zato sta danes oba privlačna muzeja za obiskovalce. V Celjskem gradu se nama je zdel najbolj zanimiv Frederikov stolp, ki je visok kar 23 m. Iz vrha stolpa imaš zelo lep pogled na okolico in na celoten grad. V samem stolpu so sedaj predstavljene mučilne naprave. Zastrašujoče se nama je zdelo dejstvo, kaj vse je bil človek sposoben narediti drugemu človeku, samo da bi izvedel neke informacije.

Gradovi so bili v srednjem veku zavarovani z obzidjem, kar je bila glavna obrambna struktura. Obzidje je varovalo višje sloje prebivalstva v gradu. Pogosto so bili opremljeni tudi z obrambnimi stolpi in utrdbe, zgrajeni pa so bili iz opeke ali kamna. Danes lastniki velikih in razkošnih rezidenc še vedno postavljajo visoke ograje ali zidove, da omejijo ljudem dostop do njih. Danes pa si jih pomagajo ščititi s sodobno tehnologijo, tako da nastavijo razne kamere, pametni varnostni sistemi, ki omogočajo lastnikom nadzor nad celotnim objektom.

Tisti dvorci in palače, ki so bila v mestih so imele pogosto ozke ulice in rešetke na oknih, kar jim je zagotavljalo večjo zasebnost in je preprečevalo, da bi jih drugi oropali.

Ugotovili sva, da ima varovanje danes enak pomen kot včasih, vendar so se zamenjale metode varovanja. Danes, kot že zgoraj omenjeno, uporabljajo kamere in sodobno tehnologijo vendar,

kljub novim tehnikam nekatere zgradbe še vedno uporabljajo višje ograje in zidove, kar ima enak pomen kot obzidje.

5.6. KJE NAJDEMO GRAJSKE ARHITEKTURNE SIMBOLE

V današnji arhitekturi lahko najdemo številne elemente, ki so navdihnjeni z grajsko arhitekturo, kot so stolpi, obzidja, arkade, stebri, visoki stropi, strehe s strešniki, okrasni detajli in gradbeni materiali, kot so kamen, opeka in les. Ti elementi se pogosto uporabljajo za ustvarjanje estetskega vtisa moči, prestiža ali zgodovinske povezanosti v sodobnih zgradbah, kot so poslovni kompleksi, hoteli, trgovski centri in celo stanovanjske hiše. Poleg tega se lahko podobe gradov pojavljajo tudi v različnih medijih, kot so filmi, televizijske serije, igre in književnost, kar dodatno poudarja njihov kulturni in simbolni pomen v sodobni družbi. Ko že prej omenjeno, je Disneyev grad dobil podobo po Ostrovici. Grad Vodriž pa najdemo večinoma v zgodbah, kot na primer Tisti grad tam nekje, ki je delo naše šole. Celjski grad pa ima zelo velik pomen za Slovence in za Slovensko kulturo in predstavlja simbol slovenstva.

Na žalost sva pa tudi ugotovile, da otrok gradovi in palače ne zanimajo več in jih tudi ne obiskujejo. Žal nas šole ne peljejo na ogled gradove in si jih danes obiskujejo le tisti, ki jim starši to omogočajo.

6. VIRI IN LITERATURA

Burgen und Schlösser, pridobljeno 22.1.2024 s spletne strani <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/024640/2015-03-20/>.

Dijaški net, pridobljeno 5.3.2024 s spletne strani https://dijaski.net/gradivo/ume_sno_gotska_arhitektura_01.

Dijaški net, pridobljeno 15.2.2024 s spletne strani https://dijaski.net/gradivo/ume_ref_gotska_arhitektura.

Gotska arhitektura, pridobljeno 15.2.2024 s spletne strani <https://sl.alegsaonline.com/art/39870>.

Narava in pokrajina (foto): Grad Hoch Osterwitz – Ostrovica, pridobljeno 28.2.2024 s spletne strani <https://casnik.si/narava-in-pokrajina-foto-grad-hoch-osterwitz-ostrovica/>.

Notre dame de Paris, pridobljeno 20.2.2024 s spletne strani <https://www.notredamedeparis.fr/decouvrir/architecture/les-architectes-de-notre-dame/>.

Romanska arhitektura in umetnost - kaj je vse okoli, pridobljeno 24.1.2024 s spletne strani <https://sl.eferrit.com/romanska-arhitektura-in-umetnost-kaj-je-vse-okoli/>.

Wikipedia, pridobljeno 22.2.2024 s spletne strani https://sl.wikipedia.org/wiki/Baro%C4%8Dna_arhitektura.

Wikipedia, pridobljeno 28.2.2024 s spletne strani https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Ostrovica 28.2.2024.

Ivan Jakič, Vsi Slovenski gradovi, založba DZS, Ljubljana 1997.

Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji med Solčavskim in Kobanskim, založba Viharnik, Ljubljana 1993.

Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji Spodnja Savinjska dolina, založba Park Ljubljana, Ljubljana 1992.

Ivan Stopar, Gradovi na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana 1986.